

Ольга Миголінська
(Ужгород)

ДОПОВНЕННЯ ДО “ЛАТИНСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИКА НОМЕНКЛАТУРИ ГРИБІВ” М.ГРИЦАКА

Микола Андрійович Грицак увійшов у сучасну науку як відомий лексикограф, фольклорист, етнограф, поет... Його ім'я пов'язують також із упорядкуванням словника українських говорів Закарпаття, який, на превеликий жаль, так і не побачив світ. Крім того, учений довгий час працював над укладанням “Словника українських говорів Закарпатської області” (Ботанічна термінологія), “Ботанічного словника українських говорів Закарпаття” (у співпраці з проф. В.Комендарем), “Латинсько-українського словника медичної номенклатури” (у співавторстві з І.Коршинським), “Латинсько-українського словника номенклатури грибів”. Цим мріям теж не вдалося здійснитись. І тільки у 1997-1998 р.р. за ред.проф. Й.О.Дзендзелівського у журналі “Карпатський край” публікуються матеріали “Латинсько-українського словника номенклатури грибів говорів Закарпаття на загальноукраїнському тлі” [1]. Як свідчить друга назва, “автор мав намір укласти докладний словник літературних і діалектних назв грибів з усієї території України” [1, 53]. Крім 417 населених пунктів Закарпатської області, тут зібрані відомості із 6 сіл Хмельниччини (з допомогою студента математичного факультету Олександра Вітюка). А також засвідчені М.Грицаком діалектні назви у “Словнику ботанічної номенклатури” (1928), у словнику С.Маковецького, у працях М.Зерова, О.Рощина, А.Седлачка, Ф.Фотинюка тощо.

Порівнявши вищеназваний словник М.Грицака з нашими написами, ми зробили ряд доповнень.

І. Так, для рижика звичайного *Lactarius deliciosus* Fr., зафіксовані М.Грицаком назви, виписані тільки зі словника С.Маковецького. Для території Закарпаття характерна лексема *рі́жжик* [1, 56]. За даними нашого атласу, крім вищеназваної лексеми, зустрічається ще й багато інших [3, №198].

Специфічний закарпатський регіоналізм *річки* (окр. гов. В.Бр. можливо, етимологічно споріднений з лексемою *ріжки*).

Назви *жовт'кы* (окр. гов. Хс.), *жовт'ачкы* (Онок Вн.), *красноглом червений гриб* (Кам'яниця Уж.) зумовлені кольором шапки гриба.

Назви *гирч'иці*, *г'ірч'иці* та варіанти (окр.гов. Уж., Ір., Вн., р-нів, Мк.) мотивуються смаковими властивостями гриба.

Лексеми *скрип* (Новобарово Тч.), *скрипак* (Луги Рх.) пояснюють властивістю щільної м'якоті гриба скрипіти при розрізуванні [4, 1

Кілька специфічних закарпатських регіоналізмів вказують на м проростання гриба (*теп'рновий* – Стрипа Уж.), дикоростучий хара гриба (*дікый гриб* – Бородівка Мк.), властивість м'якоті гриба виді молочну рідину (*молочний гриб* – Верховина Бистра В.Бр.).

Кілька номенів виникло в результаті перенесення назв *Cantha cibarius* (на основі подібності забарвлення в окр.гов. Уж., Мк., Рх. районів утворилася назва *лисичка*); *Russula aeruginea* (мотиваційна ознака лягла в основу лексем *сиройж"ка*, *с'роїе сировіж"ка*, *сирову"ж"ка*, *голубінка* на більшій території Закарпа *Lactarius torminosus* (на основі подібності шапинок в окр. гов. Св. Вн., Тч. р-нів утворилася назва *волнушка*).

II. Для печериці звичайної *Agaricus campestris* L. ex. Fr. на тери Закарпаття М. Грицаком зафіксований цілий ряд назв [1, 55]. О назва *печериця* та варіанти, крім названих населених пунктів (Тер Виноградово), нами помічена у більшості говірок області [3, № Крім цієї назви, нами зафіксовані:

губи-ы < *goba “гриб, губка” [2, I, 610] (окр.гов. Пр., Св., Хс., Мж., Рх. р-нів);

г'ірчицькі (окр. гов. Рх.), *г'юрчиць'а* (Поляна Св.) зумов смаковими властивостями гриба;

закарпатські регіоналізми *недобр'і гриби* (окр. гов. Св., р-нів), *дурні гриби* (окр. гов. Мк., Хс. р-нів), *отруйні гриби* (окр. Хс.) мотивуються отруйністю грибів, а *березові* (Порошково *слив'янки* (окр. гов. Ір., Вн. р-нів), *сливові гриби* (Калини *пуд"сідники* (Грушово Тч.) мотивуються місцем проростання гри *шампін'йоны*, *шампін'оны* < фр. *champignon* “гриб” (окр.гов. В. Пр., Мк., Св. р-нів).

III. На означення мухомора червоного *Amanita muscaria* сло М.Грицака можемо доповнити назвами:

мухоланка (Тур'ї Ремети);

іван-губ (окр. гов. Рх.). Назва мотивується часом пророс гриба, який збігається з релігійним святом Івана Купала;

дурний гриб (Квасово Бр.), *чел'єний дікый гриб* (Великі Ком'яти Ч.), *короліц'а червона* (Чумальово Тч.). Назви зумовлені отруйністю кольором гриба. Щодо останньої назви, то М.Грицаком у ряді ювників зафіксоване словосполучення *короліц'а дурна* [1, 51].

IV. Багаточисельністю вражають назви для опенька звичайного *millariella mellea* (Fr.) ex Vahl. Однак словосполучення *гриб віучый* фіксоване нами (окрім названих Грицаком поодиноких говірок Мк., ч р-нів) ще й у гов. с.Красна Тч. р-ну.

Так само *губи овеч'і*, крім названої М.Грицаком рідної говірки Росішка, нами помічене ще й у гов. с.Луг Рх. р-ну. Ці назви, як і повнена нами лексема *гад'ачкі* (Великий Бичків Рх.) вживаються ьки на території Закарпатської області і зумовлені малоцінністю ба.

Закарпатський регіоналізм *корчован'і* (окр.гов. Бр., Ір., Вн. р-нів) живується способом проростання гриба – росте корчем [3, № 193]. ор. зафіксоване М.Грицаком *корчованя шапочкаста* (Золотарьово) [1, 52].

V. Назви, зібрані М.Грицаком для моховика тріщинуватого *latus chrysenteron* Bull., стосуються територій Пр., Тч., Св. р-нів [1,] Цей ряд ми можемо значно доповнити.

Назва *моховік* (більша частина Закарп.обл.), *моховичок* (Рх.), *ховий гриб* (Чинадійово Мк.), *мохнан'і* (Загаття Ір.) зумовлені місцем оростання гриба (на мохових болотах).

Л'ісківий/-ый (окр. гов. В.Бр., Пр., Св., Ір. р-нів, Уж., Мк.), *"рновий* (окр.гов.Уж.,Мк.Р-нів), *драчківий* (Верхня Визниця Мк.), *шчівый* (Широкий Луг Тч.), *пол'овік* (Лазещина Рх.), *притутник* орна Вн.) належать до тієї ж мотиваційної групи.

Закарпатські регіоналізми *смереківий/-ый* (окр. гов. Пр., Уж., к., Ір., Св., Вл., Рх. р-нів, Хс.), *смерекове"ц'* (окр. гов. Мж.), *тол'овий* (окр. гов. В.Бр., Уж.), *топол'ак* (Сільце Ір.), *йаловий/-ый* кр. гов. В.Бр., Пр. р-нів), *йалинц'овый* (окр. гов. Вл.), *грабовый* (орошково Пр.) зумовлені співіснуванням гриба з певними видами рев.

Похідними від діал. *понт'а* “пташка” є закарп. регіоналізми *п'атінне"ц'* (окр. гов. В.Бр., Вл., Св. р-нів, Пр., Мж.), *пут'укане"ц'* кр. гов. Бр.), *пот'ачнік* (Уж., Холмовець Вн., Хс.), *пот'ачул'ник* (окр. в Хс., Тч.), *пот'акі* (Великий Бичків Рх.). Назви зумовлені їстівною придатністю гриба з точки зору місцевого населення. Цей же принцип ивації лежить в основі регіоналізмів *воробл'ак* (Олешник Вн.), *н'ачкы* (Тросник Вн.), *цапар'і* (Ільниця Ір.).

Закарп. регіоналізми *козл'ячий гриб'* (Бобовище Мк.), *недобр'ї гри* (Мирча В.Бр.), *п'яний гриб'* (Новоселиця Мж.), *сатанін'с'кий гр* (Руське Поле Тч.), *ш'ялен'ї гриби* (Кострино В.Бр.), *дурн'як* (Новобар Тч.), *смола́к* (Кольчино Мк.) зумовлені сплутуванням цього гриба з отруйни

Мотивація за кольором лежить в основі назв *жоўт'як* (В жоўт'я́х (Грушово Тч.), *йайешн'я́ник* (Широкий Луг Тч.), *йайечин* (Нересниця Тч.) – колір яєчні, *син'як* (Тч., Велятино Хс.) – при дотопляпка гриба синіє, *черв'яний гриб'* (Стрипа Уж.).

Кілька назв утворилося у результаті перенесення назв інших гр на основі їх зовнішньої подібності: *масл'як* (окр. гов. Вл., Мж., р-нів, В.Бр.) – із *Boletus luteus*, *березовий/-ий* (окр. Гов. Уж., Вл., підберезник, пудберезник (Довге Поле Уж., Рх.) – з *Leccinum scab* *пудпен'кы* (Добрянське Тч.) – із *Armillariella mellea*, *св'їн'с'кый* (Лікіцари Пр.) – із *Lycoperdon perlatum*, *шампін'йон* (Розтоцька Па В.Бр.) – із *Psalliota campestris*.

Результатом перенесення назви *Crocus* на основі подібності забарвлення утворилися назви *шафран'ї* (Лалово Мк., В шафран'овий (шафран'овый) (окр. гов. Бр., Св., Вн. Р-нів), *шафр* (*шафр'анік*) (окр. гов. Ір., Хс. р-нів) [3, №187].

VI. Чи не найбільша кількість назв у словнику М.Грицака на означ білого гриба *Boletus edulis* [1, 34-35]. Однак деякі із них мають ширший а поширення. Так, назва *біл'як*, крім згаданих населених пунктів, фіксу ще й у говірках сіл Білки Ір., Онок, Олешник, Підвиноградів, Тросник Сокириця Хс., Дулово, Нересниця Тч.; *гриб'* – Верхній Студений, І Келечин, Новоселиця, Пилипець Мж.; *дубовикі* – Росвигово Мк.; *дуб'як* – Комарівці, В.Лазі Уж.; *тоўстокор'я́н:ик* – Вучкове, Негровець, Коло Мж., Богдан Рх.; *тоўст'я́к* – В.Копаня Вн.; *тоўст'я́к* – Вучкове, Колоч Негровець Мж., Комсомольськ, Красна Тч.

Крім того, словник М.Грицака ми можемо доповнити і деяк іншими назвами.

Словосполучення *білий гриб'* (окр. гов. В.Бр., Пр., Мк., Ір., р-нів, Вл., Мж., Вн., Хс., Тч., Рх.) мотивується тим, що м'якуш ц гриба не темніє ні в повітрі, ні в окропі.

Оскільки деякі різновиди цього гриба мають темне забарвл шапочки, звідси й назва *чорноголове"я́* (Дулово Тч.).

Номени *бук'овий* (В.Бр., Пр., Уж, Мк., Ір., Св., Вл., Водиця *бук'оўчыкы* (Лікіцари Пр.), *дуб'овый* (окр. гов. Уж., Мк., Ір. Р-нів, *смерек'овий* (окр. гов. Вл., Мж. р-нів) зумовлені місцем проростання гр

Оскільки цей гриб під час варіння виділяє слиз, то звідси й н *масл'як* (Довге Поле Уж.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицак М.А. Латинсько-український словник номенклатури рибів говорів Закарпаття на загальноукраїнському тлі / За ред. Дзендзелівського // Карпатський край. – 1997. – № 6-10. – С.52-58; 1998. – № 1-2. – С.50-53; 1999. – № 1-3. – С.34-35.
2. Етимологічний словник української мови / За ред. С. Мельничука: В 7 т. – К.: Наукова думка, 1982-1988. – Т.1-3.
3. Мигoliniць О.Ф. Атлас ботанічної лексики українських говорів Закарпатської області (рукопис).
4. Шамота А.М. Назви рослин в українській мові. – К.: Наукова думка, 1985. – 159с.

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ РАЙОНІВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Бр. – Берегівський	В.Бр. – Великоберезнянський
Вн. – Виноградівський	Вл. – Воловецький
Ір. – Іршавський	Мж. – Міжгірський
Мк. – Мукачівський	Пр. – Перечинський
Рх. – Рахівський	Св. – Свалявський
Тч. – Тячівський	Уж. – Ужгородський
Хс. – Хустський	